

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

มีคำกล่าวที่ว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาตินั้น เป็นเรื่องราวของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ วรรณกรรมรามเกียรติ์มีความเป็นมานับเป็นพันปี และเชื่อว่ารามเกียรติ์ก็หมายถึง เกียรติของพระราม แต่ในภาษาสันสกฤต รามายณะ หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับพระราม

ในตำนานของอารยธรรมกรีก บุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ได้แก่ โอดิสเซสในเรื่องโอดิสซีย์ ตำนานเหล่านี้เป็นที่ดึงดูดความสนใจของคนเป็นเวลานับพันๆปีสืบเนื่องต่อกันมา ผู้เขียนเองได้รับอิทธิพลจากความยิ่งใหญ่ของเรื่องราวที่ประพันธ์โดยวาลมิกิ และถือเป็นโอกาสดีที่ได้อ่านบทแปลอันเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 เนื้อหาสาระมีคุณค่าอย่างยิ่ง และจากการศึกษาระดับปริญญาโท สาขารัฐศาสตร์ เรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นผู้นำของพระรามสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงวิชาการได้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทนำ ผู้เขียนมุ่งไปที่ประเด็นของความเป็นผู้นำหรือมุขภาพทั้งในเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติ

การศึกษาเรื่องความเป็นผู้นำโยงเกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือศาสนาทางตะวันออก เช่น ศาสนาฮินดู ก็จะใช้ทฤษฎีเฉพาะที่เกี่ยวกับนักวิชาการยุคสมัยใหม่เป็นการเพียงพอ เมื่อกล่าวถึงกรณีพระราม ขอบข่ายที่นำมาวิเคราะห์ได้นั้น ต้องยึดโยงอยู่กับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงความเชื่อของยุคนั้นๆด้วย

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักวิชาการชาวเยอรมันได้กล่าวถึงการเป็นผู้นำแบบบารมีชน (Charisma) หมายความว่า มีบุญญาธิการมาแต่ปางก่อน แนวคิดเช่นนี้ย่อมโยงเกี่ยวไปถึงทฤษฎีเทวสิทธิ์ ในราชวงศ์จีนซึ่งมีความเป็นมานับ 4-5 พันปีมาแล้ว มีคำกล่าวที่แปลเป็นสำนวนไทยว่า “อาณัติจากสรวงสวรรค์” (mandate of heaven) หมายความว่า ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์จีน ก็เป็นฮ่องเต้จะต้องได้รับพร หรือฤทธานุภาพจาก

เบ๊องบน เรื่องราวของเบ๊องบนปรากฏอยู่บ่อยๆในอารยธรรมจีน เช่น กล่าวถึง “ลิขิตจากฟ้า” หรือ “ฟ้าประกาศิต” ในภาษาจีนใช้คำว่า “เทียน” จตุรัสที่โด่งดังของจีนคือ เทียนอันหมิน หมายถึง ประตู่แห่งฟ้า

เช่นที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้คือมโนทัศน์ (Concept) ที่ว่าด้วยบุญญาบารมี ซึ่งมีมา กับตัวผู้นำที่แตกต่างกันออกไป ในวรรณคดีไทย เรื่องสังข์ทองเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าเงาะและนางรจนา เมื่อเจ้าเงาะเดือดร้อนนัก ทำให้พระผู้สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์คือ พระอินทร์ได้รับกระแสคลื่นดังที่มีบทกวีที่ว่า พระที่นั่งของพระอินทร์ “ทิพยอาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา” ได้เปลี่ยนสภาพจากที่เคยเป็นมา คือ “กระดานั่งศิลาประหลาดใจ” จึงต้องส่งเนตรลงไป เพื่อหาสาเหตุว่าคงจะมียุคเชษฐ หรือความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ จึงจำเป็นจะต้องลงไปช่วย

บทกวีดังกล่าวบ่งบอกถึงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเบ๊องบน หรือเหตุการณ์ในโลกมนุษย์สัมพันธ์กับหรือเป็นที่ล่วงรู้โดยสติปัญญาหรือมีบุญบารมีเหนือมนุษย์

ประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องทางปรัชญาซึ่งในยุคโลกาภิวัตน์อันเป็นศัพท์ของราชบัณฑิตยสถาน ศัพท์นี้บัญญัติขึ้นโดยใช้ในความหมายว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างอารยธรรมตะวันออกและตะวันตก ในยุคสมัยหนึ่งคือนับตั้งแต่โคลัมบัสค้นพบอเมริกาเมื่อ 500 ปีมาแล้ว จวบจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 วัฒนธรรมจากตะวันตกได้ครอบงำและมีอิทธิพลอย่างมหาศาลต่อโลกตะวันออก มีการรับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ได้แก่ การรับอาหารและขนมอบตะวันตก เครื่องแต่งกายที่เป็นเสื้อและกางเกงที่ดูทะมัดทะแมงกว่าการแต่งกายแบบพื้นเมือง สำหรับที่อยู่อาศัยคือการมีบ้านหรือเคหะสถานแบบตะวันตกในสไตล์ต่างๆกัน ยารักษาโรคก็เช่นเดียวกัน มีวิธีการทางการแพทย์แบบสมัยใหม่คือการฉีดยาและกินยาประเภทเม็ดและแคปซูลที่แตกต่างจากยาประเภทสมุนไพรที่ใช้กินหรือใช้ดม

ต่อมาหลังจากความสำเร็จทางด้านเทคโนโลยีทางอวกาศ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่นๆของสังคมระดับโลก ทำให้วัฒนธรรมจากตะวันออกแพร่ขยายไปสู่โลกตะวันตก ตัวอย่างคือ ในเรื่องอาหาร ชาวยุโรปและชาวอเมริกันรู้จักอาหารจีน อาหารไทยและอาหารอื่นๆ รวมทั้งนิยมชมชอบอีกด้วย

ปรากฏการณ์ที่มีการแลกเปลี่ยนของสองอารยธรรม เรียกว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็คือ แนวคิดที่กล่าวถึงผู้นำโดยบุญญาบารมีหรือการสั่งสมบุญจากอดีตชาติ เริ่มเข้าสู่แวดวงทางวิชาการที่ถือว่ามีความเป็นไปได้

ดังนั้นผลงานของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่กล่าวถึง Charisma โดยใช้ศัพท์จากภาษากรีกที่แปลว่า พรหรือของขวัญจากสวรรค์ แมกซ์ เวเบอร์ ใช้คำแปลว่า “gift of grace”

บริบทหรือขอบข่ายที่กว้างขวางดังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการเสริมเพิ่มเติมจากบทวิเคราะห์ที่พิจารณาความเป็นผู้นำของพระรามตามแนวทางของสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นกระแสหลักในยุคร่วมสมัย

กระแสนี้คือการมองว่าผู้นำจะต้องมีลักษณะการทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยมีกำหนดไว้เป็นข้อๆ แนวการวิเคราะห์ที่เรียกว่าเป็นไปตามสำนักที่ Alvin W. Gouldner นักสังคมศาสตร์ชาวอเมริกัน เรียกว่า Traits School คุณสมบัติและคุณลักษณะต่างๆ มีลักษณะเป็นอย่างนี้นักวิชาการเยอรมัน Max Weber เรียกว่า “ภาพในอุดมทัศน์” (ideal type) ความหมายคือมีการตั้งเกณฑ์ไว้ สมมติว่า 15 อย่าง แต่หากมีเพียง 10 อย่างหรือ 12 อย่างก็ถือว่าเข้าข่ายอยู่แล้ว

ผู้เขียนได้พิจารณามุขภาพหรือความเป็นผู้นำของพระรามตามแนวการวิเคราะห์ดังกล่าว ซึ่งสมควรจะกล่าวซ้ำโดยสรุปอีกครั้ง ดังนี้

ในการศึกษาเรื่องบทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์ครั้งนี้ ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อเรื่องรามเกียรติ์
2. เพื่อศึกษาบทบาทผู้นำของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์
3. เพื่อศึกษาทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับ

สถานการณ์และพฤติกรรมของตัวละครในรามเกียรติ์คือ พระราม

ผู้เขียนได้ทำการศึกษาข้อมูลในเชิงพรรณนา (descriptive approach) ซึ่งประกอบไปด้วยข้อมูลที่เป็นเอกสาร เช่น ผลงานวิจัย ตำราทางวิชาการ วารสาร เอกสาร

หนังสือพิมพ์และบันทึกต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเมืองในรามเกียรติ์ โดยการตีความทางรัฐศาสตร์แบบสหวิทยาการ ซึ่งจะต้องอาศัยความสัมพันธ์ในเชิงจิตวิทยา สังคมวิทยา และโบราณคดี เป็นต้น และนำเข้าสู่ปัญหาโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์โดยสาระ

พระรามเป็นพระนารายณ์อวตารลงมาในปางรามาวตาร เพื่อที่จะมาปราบทศกัณฐ์ และคุ้มครองชาวโลก โดยถือกำเนิดเป็นโอรสของท้าวทศรถ กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองอโยธยากับนางเกาสุริยา กายของพระรามมีสีเชือกกล้วยนิลมนัและเป็นผู้มีบุญญาธิการ มีอาวุธประจำพระองค์คือ ศรพรหมาศ ศรอัคนีวาท และศรพลายวาท

เมื่อเยาว์วัย พระรามได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์กับสำนักฤาษีสวามิตรและฤาษีวสिทธิ์ โดยต้องศึกษาหาความรู้ในด้านวิทยาการและด้านจริยธรรม ในความรู้ทางวิทยาการเป็นเนื้อหาวิชาความรู้ต่างๆหรือศิลปศาสตร์ต่างๆ โดยพระรามจะเน้นในการศึกษาความรู้ทางไตรเพทและไสยเวทเป็นหลัก

ความรู้ทางไตรเพท ได้แก่ คัมภีร์พระเวททั้งสามของศาสนาพราหมณ์คือ ฤคเวท สามเวทและยજุรเวท ส่วนไสยเวทเป็นการศึกษาเรื่องเวทมนตร์ที่ใช้ทำร้าย ทำลายคุณ มีมนต์สำหรับกิจการต่างๆ เช่น การรักษาโรคภัยหรือกำจัดผลร้ายที่เกิดแก่ตน เป็นต้น ความรู้ด้านจริยธรรม เป็นการถ่ายทอดหรือสั่งสอนอบรมกันในครอบครัว โดยมีการบอกเล่าสั่งสอนเป็นครั้งคราวตามแต่โอกาสและสถานการณ์ จริยธรรมที่พระรามต้องปฏิบัติคือ จริยธรรมของกษัตริย์ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ความยุติธรรม การปกครองและการขยายอำนาจ เป็นต้น

พระรามถูกเนรเทศให้ออกบวชเป็น 14 ปี ทำให้พระรามได้ไปปฏิบัติภารกิจตามที่ได้รับมอบหมายจากพระอิศวร ในภาวะความเป็นผู้นำของพระราม ทำให้เกิดบทบาทที่มีความเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพ เมื่อพระรามอยู่ในสถานภาพหนึ่งก็จะมีสิทธิและหน้าที่อย่างหนึ่ง เมื่อพระรามอยู่ในอีกสถานภาพหนึ่ง สิทธิและหน้าที่ก็จะเปลี่ยนแปลงไป สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ทำให้สังคมคาดหวังว่าพระรามจะปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมตามสถานภาพของพระองค์ บทบาทที่สำคัญที่สมาชิกในสังคัมรามเกียรติ์คาดหวังต่อพระรามคือ บทบาทตามสถานภาพทางสังคมและบทบาทตามสถานภาพทางการเมือง

บทบาทตามสถานภาพทางสังคมนั้น เป็นความคาดหวังให้พระรามในฐานะที่พระองค์เป็นพระนารายณ์อวตารลงมาปราบทศกัณฐ์ และพระรามก็คาดหวังว่าพระองค์จะได้รับความนับน้อมจากสมาชิกของสังคมด้วยเช่นกัน บทบาทตามสถานภาพทางการเมือง ในฐานะพระรามเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ พระรามคาดหวังว่าจะได้รับความอ่อนน้อมจากกษัตริย์อื่นๆ ดังจะเห็นได้จากการปล่อยม้าอุปการ เพื่อเรียกร้องให้แสดงความจงรักภักดี และกษัตริย์อื่นๆก็คาดหวังว่าพระรามจะให้ความคุ้มครองดูแลเมืองตน จึงพากันถวายบรรณาการแก่พระราม เพื่อขอความคุ้มครอง

บทบาทที่เป็นจริงตามสถานภาพทางสังคม พระรามมักจะนำมากล่าวอ้างก็คือ การเป็นพระเจ้าซึ่งเป็นนารายณ์อวตารลงมาเพื่อปราบอธรรม บทบาทที่เป็นจริงตามสถานภาพทางการเมืองก็คือ พระรามมีสถานภาพเป็นผู้ปกครอง เมื่อขึ้นครองราชย์ปกครองกรุงอโยธยา และต่อมาก็มีสถานภาพเป็นผู้นำของกษัตริย์ทั้งหลาย

ในด้านอุปนิสัย พระรามมีอุปนิสัยที่ดีและเหมาะสมกับการเป็นผู้นำ ซึ่งได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความสามารถในการใช้ภาษา ความเป็นผู้รักหาความสัตย์และเห็นแก่ความสุขของผู้อื่นมากกว่าตนเอง เป็นต้น

ในการสร้างภาวะความเป็นผู้นำของพระราม พระรามได้ใช้อำนาจเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมให้สามารถบังคับบัญชาผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้เชื่อฟังและปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจ โดยไม่มีการบังคับ ซึ่งการใช้อำนาจของพระรามแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ อำนาจตามธรรมเนียมประเพณีและอำนาจบารมี

อำนาจตามธรรมเนียมประเพณี (Traditional Authority)

อำนาจแบบนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง อำนาจนี้อาจไม่มีการกำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำที่มีอำนาจแบบนี้จะเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และอยู่ในตำแหน่งที่ควรบูชา เป็นที่รวมของความศรัทธาเชื่อมั่นของบุคคลทั้งหลาย ซึ่งที่เห็นได้ง่ายก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ ผู้นำจะมีได้ใช้อำนาจบังคับตามตัวบทกฎหมาย แต่อำนาจเกิดขึ้นจากแรงศรัทธาและความเคารพยกย่องนับถือของประชาชน ทำให้เกิดการปฏิบัติตาม แม้จะไม่ได้เรียกร้องโดยตรง เช่น การที่พระรามเป็น

กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองอโยธยานั้น พระองค์ได้ปกครองให้บ้านเมืองมีความสุข จึงได้รับความเคารพนับถือจากกษัตริย์เมืองต่างๆ และประชาชนทั้งหลายต่างเกรงกลัวและให้ความอ่อนน้อมต่อพระองค์

อำนาจบารมี (Charismatic Authority)

ผู้นำที่มีอำนาจบารมีจะเป็นผู้ที่มีลักษณะบุคลิกภาพแตกต่างจากบุคคลธรรมดา มีลักษณะเหนือธรรมชาติหรือหายาก เป็นลักษณะที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ผู้นำแบบนี้จะมีอำนาจตามกฎหมายและสามารถครองใจคน ให้บุคคลทั้งหลายเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตามคำสั่ง คำชี้ชวน หรือคำแนะนำ โดยใช้แรงศรัทธาและความเชื่อมั่นมากกว่าจะเป็นการบีบบังคับด้วยกฎหมายที่ตนมีอยู่ แรงศรัทธาของบุคคลที่มีต่อผู้นำจะทำให้เกิดการเคารพเชื่อฟังและช่วยผลักดันให้บุคคลเหล่านั้นร่วมมือกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความเต็มใจอย่างพร้อมเพรียงกัน

พระรามมีบารมีในฐานะที่เป็นองค์พระนารายณ์ ทำให้เหล่าเทวดาและวานรให้ความเคารพยกย่องและช่วยเหลือพระราม ส่วนพญากษัตริย์ก็ยอมรับในความสามารถและคุณธรรมของพระรามด้วย นอกจากนั้นกษัตริย์เมืองต่างๆก็อ่อนน้อมและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระราม โดยได้นำเครื่องบรรณาการมาถวายให้

องค์ประกอบที่เป็นรูปแบบของสัญลักษณ์เชิงบารมีของพระรามที่สำคัญมีดังนี้

1. บุคลิกภาพของผู้นำ แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 บุคลิกภาพภายนอก ได้แก่ รูปร่าง การแต่งกาย กิริยาท่าทาง วาจา รวมกันแล้วเป็นภาพของคนนั้นที่คนอื่นมองเห็น โดยลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าพระรามเป็นผู้มีอำนาจพิเศษเหนือคนทั่วไป และเป็นผู้มีบุญญาธิการ เช่น ลักษณะของผู้นำที่ยิ่งใหญ่ หรือมหาบุริสลักษณะ การเป็นพระนารายณ์อวตาร การมีพระวรกายสีเขียวและเป็นผู้มีรูปงาม เป็นต้น

1.2 บุคลิกภาพภายใน ได้แก่ ความรู้สึกลึกซึ้ง อุปนิสัยใจคอ และสติปัญญาซึ่งผสมผสานกลมกลืนเข้าเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลนั้น บุคลิกภาพในที่นี้คือตัวจริงๆของบุคคล ความรู้สึกลึกซึ้ง อุปนิสัยใจคอและการแสดงออก สิ่งเหล่านี้เรียกว่า

“เชาวน์อารมณ์” หรือ Emotional Intelligence หรือ Emotional Quotient (EQ) เป็นกระบวนการของจิตในการบริหารเพื่อจัดการกับอารมณ์ของตนเองและของผู้อื่น เพื่อให้ทำให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นต่อผู้นำเป็นอย่างมาก เพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมความสำเร็จในการบริหาร โดยจะเป็นการช่วยเพิ่มพูนการพัฒนาตนเองและระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และช่วยในการเตรียมความเป็นผู้นำที่ดี

พระรามเป็นผู้ที่มี EQ ที่ดี โดยสามารถที่จะควบคุมจัดการกับความรู้สึกหรือภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและชาญฉลาด และนำพาภาวะอารมณ์ของตนเองให้กลับคืนสู่สภาพปกติโดยเร็ว พระองค์เป็นผู้ที่รู้จักใช้พลังทางอารมณ์ของตนเองให้มีประโยชน์มากที่สุดและเพิ่มพลังทางอารมณ์ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการให้กำลังใจ เพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน มีการโน้มน้าวจิตใจของผู้ใต้บังคับบัญชาโดยไม่ต้องใช้อำนาจตามกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ ผู้ใต้บังคับบัญชาก็ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ นอกจากนี้ยังได้ให้โอกาสแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยให้ความเชื่อมั่นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชาว่าจะปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ

ส่วนสติปัญญา เรียกว่า เชาวน์ปัญญา หรือ Intellectual Quotient (IQ) จำเป็นที่จะต้องมีความคู่ไปกับ EQ เนื่องจากทั้ง IQ และ EQ มีบทบาทสำคัญอย่างมากในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน จะทำให้นุคคลรู้จักตนเองและเข้าใจความคิด ความรู้สึกและความต้องการของผู้อื่น ซึ่งก่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน เกิดการตัดสินใจที่เป็นประโยชน์ มีการสนองต่อเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระรามเป็นผู้ที่มีสติปัญญา เฉลียวฉลาด ก่อนจะวางแผนหรือกำหนดนโยบายอะไรนั้น พระองค์ก็ตัดสินใจด้วยการพิจารณาอย่างรอบคอบ มีเหตุผลและไม่รวาม

2. สัญลักษณ์ส่วนตัว

พระรามถือเป็นสัญลักษณ์ของธรรมะ เป็นแบบฉบับของความดีความงามเลิศทุกประการ ซึ่งควรยึดถือเป็นแบบอย่าง เป็นโอรสที่ซื่อสัตย์ มีเมตตาต่อญาติ และเป็นสามีที่ซื่อตรงต่อภรรยา เป็นกษัตริย์ชาตินักรบที่กล้าหาญและเป็นธรรม นอกจากนี้พระรามยังเป็นสัญลักษณ์ของวีรบุรุษไทยที่แสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญตามแบบอุดมคตินิยม

3. สัญลักษณ์แห่งอำนาจ

ระบอบการเมืองการปกครองของไทยแต่โบราณมีลักษณะเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์คือผู้มีบุญญาธิการสูง มีอำนาจเหนือทุกคนในรัฐ หลักการปกครองดังกล่าวถือว่ามีความชอบธรรม เพราะเป็นคติความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดและสั่งสมกันมา สัญลักษณ์ของระบอบการปกครองเก่าที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนได้แก่ สัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องหมายหรือตราประจำองค์พระมหากษัตริย์ เช่น พระราชลัญจกร ธงมหาราชและพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น สัญลักษณ์เหล่านี้แสดงนัยถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ราษฎรเกิดการเคารพและเกรงกลัว

4. เครื่องมือที่ส่งเสริมบารมี

รัตนะ 7 ประการหรือจักรพรรดิรัตนะ เป็นเครื่องมือที่นำชัยชนะมาใช้ในการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขต ซึ่งจะทำให้ปราชญ์โลกให้อยู่ในอำนาจได้ เป็นสิ่งคู่บารมี แก่ธรรมราชา ซึ่งได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว

5. พิธีกรรมต่างๆที่ส่งเสริมบารมีผู้นำ

พิธีกรรมต่างๆจะช่วยส่งเสริมความยิ่งใหญ่และบารมีให้กับผู้นำ ในรามเกียรติ์มีพิธีกรรมที่ส่งเสริมบารมีของพระราม ซึ่งได้แก่ พิธีราชาภิเษก พิธีดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยาหรือดื่มน้ำสาบาน พิธีปล่อยม้าอุปการ เป็นต้น

ในการวิเคราะห์บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้านด้วยกันคือ

1. บทบาทด้านการปกครอง

กระบวนการปกครอง

รูปแบบการปกครองในรามเกียรติ์ เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตยคือปกครองโดยผู้มีอำนาจสูงสุดเพียงผู้เดียว และปกครองตามแบบเทวสิทธิ์ ซึ่งถือว่ากษัตริย์เป็นตัวแทนของพระเจ้า เนื่องจากสืบเชื้อสายมาจากพระเป็นเจ้า เป็นบุตรแห่งสวรรค์ และได้รับมอบอำนาจมาจากพระเจ้าเพื่อให้มาปกครองบ้านเมือง มีความสัมพันธ์กับราษฎรแบบเจ้ากับไพร่หรือนายกับบ่าว

พระรามมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จตามแนวคิดแบบทิวสกี เพราะพระรามเป็นองค์อวตารของพระนารายณ์และทรงมีกฤษฎาภินิหารและบารมีอำนาจ ทำให้มีผู้ร่วมช่วยเหลือในการทำสงคราม ซึ่งแสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นอย่างมาก

ลักษณะของผู้ปกครอง

ลักษณะของผู้ปกครองจะต้องมีคุณสมบัติและเป็นที่ยอมรับของราษฎร โดยต้องมีความชอบธรรมคือต้องได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปว่าผู้ปกครองผู้นั้นเหมาะสมที่จะปกครองประเทศในขณะนั้น และการที่ผู้ปกครองจะได้รับการยอมรับโดยทั่วไปนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนทั่วไปในหลักเกณฑ์แห่งการได้มาซึ่งผู้ปกครอง

คุณสมบัติของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้ปกครองสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างดี คุณสมบัติที่สำคัญ ได้แก่ ธรรมะ บุคลิกลักษณะและความสามารถ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระรามเป็นผู้มีคุณสมบัติต่างๆเหล่านี้ เนื่องจากพระรามเป็นผู้ปกครองในอุดมคติของการปกครองแบบราชาธิปไตย เป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม มีบุคลิกภาพที่งดงาม และมีความสามารถมากเหนือกว่าผู้ปกครองอื่นๆ จึงสามารถปกครองและป้องกันบ้านเมืองของพระองค์ ตลอดจนราษฎรให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขและปลอดภัย

นอกจากนี้พระรามยังมีพฤติกรรมเหมือนพระมหากษัตริย์ไทยทุกอย่าง แม้ในขณะที่เป็นเจ้าชายและขณะเดินป่า พระรามเป็นที่รักและเทิดทูนของข้าราชการไพร่และประชาชน เพราะยึดถือธรรมที่พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองควรปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น

2. บทบาทด้านการบริหาร

ถ้าจะเปรียบเทียบกับพระรามกับทศกัณฐ์ในด้านพลกำลังนั้น ทศกัณฐ์มีถึง 20 มือ 10 หัว ถ้าจะรบกันตัวต่อตัว พระรามคงไม่สามารถเอาชนะได้ แต่ข้อเท็จจริงแล้วในการรบทุกครั้งพระรามมักจะเป็นฝ่ายชนะอยู่เสมอๆ เพราะพระรามเป็นผู้ที่เฉลียวฉลาดในการบริหาร เป็นนักบริหารที่ดี นักวางแผนที่ดี และนักมอบหมายงานที่ดี รู้จักใช้ผู้นำระดับรองที่มีความสามารถมาช่วยในการปฏิบัติงาน ซึ่งทำให้สามารถรบชนะทศกัณฐ์ได้ โดยพระรามใช้หลักการบริหารราชการสมัยใหม่แบบ POSDCORB ตามที่ Luther Gulick และ Lydl Urwick ได้เสนอไว้ นอกจากนี้แล้วพระรามยังมีความเป็นผู้

บังคับบัญชาที่ดี มีความหนักแน่น ไม่หุนเหิน มีสติและรอบคอบ รู้จักการใช้หลักการบริหารงานบุคคลด้วยการให้รางวัล เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการทำงาน เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานได้สำเร็จลุล่วง และการให้อภัย การลดหย่อนผ่อนโทษ เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานได้ไม่เต็มที่ พระรามก็ให้โอกาสแก้ไขในการปฏิบัติงานใหม่อีกครั้ง เพื่อไม่ให้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ออดอยหรือหมดกำลังใจ พระรามก็จะพิจารณาผลงานด้วยการลงโทษตามสมควรแก่เหตุผลและความยุติธรรม

3. บทบาทด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ

ในสมัยการปกครองของพระรามนั้น เมืองอโยธยาสามารถขยายและแผ่อำนาจได้มากที่สุด ซึ่งเป็นผลมาจากการทำสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ทำให้อำนาจของกรุงอโยธยาแผ่ไปครอบคลุมเมืองต่างๆ ทั้งเมืองมนุษย์ เมืองยักษ์ และเมืองวานร ซึ่งในการขยายอำนาจนั้นไม่ได้หมายถึงเฉพาะการขยายดินแดนเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงการมีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองอื่นๆ ด้วย

การขยายอำนาจหรือขยายดินแดนถือเป็นการใช้นโยบายแบบทฤษฎีมนทล กล่าวคือ เมื่อพระรามชนะศึกในที่ใดก็จะสถาปนาเจ้าผู้ครองหรือเจ้าประเทศราช โดยผู้ปกครองเหล่านั้นจะต้องอ่อนน้อมต่อพระราม ซึ่งเป็นราชาผู้ที่ชนะศึก โดยอาณานิคมเหล่านั้นก็จะเหมือนมนทลหนึ่งของเมืองแม่ ในฐานะที่กรุงอโยธยาเป็นเมืองศูนย์กลางแห่งอำนาจ พระรามได้ให้ความเอาใจใส่ ห่วงใยและช่วยเหลือบรรดารัฐในอารักขา โดยไม่มีการใช้อำนาจข่มขู่ มีการแต่งตั้งพระยา (พญา) และทหารเอกไปปกครองเมืองในอารักขา เช่น เมืองจักรวาล มลิวัน ตริภูฏ อัสตงค์ ปางตาล เป็นต้น

ในการปกครองที่มีเมืองศูนย์กลางและเมืองบริวารนี้ พระรามเป็นกษัตริย์ที่มีอำนาจเหนือกษัตริย์เมืองต่างๆ โดยกษัตริย์เหล่านั้นคือ ข้าในพระองค์หรือผู้ที่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ และพร้อมจะเป็นกำลังของพระรามในการปราบปรามผู้ที่คิดกบฏต่อพระราม พระรามไม่ได้เข้าไปแทรกแซงกิจการภายในของเมืองนั้น การปกครองเมืองจึงเป็นอำนาจของกษัตริย์ผู้ปกครองเต็มที่ เพียงแต่จะให้ความช่วยเหลือเมื่อกษัตริย์เหล่านั้นร้องขอ

เมืองหรือแคว้นแคว้นต่างๆ ที่ปกครองโดยกษัตริย์เหล่านี้ แต่เดิมมีรูปแบบปกครองเป็นลักษณะนครรัฐ ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีลักษณะการปกครองในรูปแบบของอาณาจักรที่มีการกระจายอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่น ให้อิสระในการปกครอง

ครองตนเอง รัฐศูนย์กลางทำหน้าที่เพียงดูแลความสงบเรียบร้อยและให้ความช่วยเหลือเท่านั้น ซึ่งการปกครองในลักษณะนี้มีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับระบบการปกครองหัวเมืองท้องถิ่นของไทยสมัยอยุธยา

โดยสรุปแล้ว การใช้ทฤษฎีมณฑลของพระรามถือเป็นนโยบายที่ช่วยผ่อนปรนภาระทางการเมืองแก่ผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเมืองให้มั่นคงยิ่งขึ้น ตรงกับหลักจักรวรรดิวัตรข้อที่ 2 ที่กล่าวถึงการผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่นๆ

นอกจากนี้ในสภาวะสงคราม พระรามยังใช้นโยบายการผูกมิตรเพื่อหวังผลในการรบ โดยมักจะมีแผนการบางอย่างที่ส่งเสริมนโยบายอยู่ด้วย เช่น การประนีประนอม การเจรจาทางการทูต ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการรบ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นโดยสรุปแล้ว บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามนั้นสามารถแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างและใช้เป็นอุทาหรณ์ในการศึกษากับกรณีอื่นๆ ได้ ตัวอย่างเช่น ความเป็นผู้นำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ในการบริหารราชการแผ่นดิน ขณะนั้นบ้านเมืองกำลังอยู่ในภาวะหน้าส่วหน้าขวานและถึงยุคสมัยที่จำเป็นจะต้องพัฒนาบ้านเมืองให้ทัดเทียมนานาชาติอารยะประเทศ พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีวิสัยทัศน์อันยาวไกล ทรงปฏิรูปประเทศชาติและเปิดประเทศสู่อารยธรรมตะวันตก โดยปราศจากการสูญเสียอธิปไตย

การขยายอาณานิคมของประเทศยุโรป เป็นกระแสที่รุนแรงและเป็นอันตรายมากสำหรับประเทศในทวีปอื่นๆ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ฝรั่งเศส อังกฤษ และประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ทุกรานทั่วโลกอย่างเต็มกำลัง การเผชิญหน้าโดยตรงกับมหาอำนาจย่อมเกิดความหายนะ แต่การปิดตัวเองจากโลกภายนอกและต่อต้านวิถีและความคิดนานาชาติ ย่อมนำไปสู่จุดจบที่เลวร้าย รัชกาลที่ 5 ทรงตัดสินใจพระทัยที่จะเลือกทางสายกลาง นั่นคือ การสร้างสัมพันธไมตรีเชิงสร้างสรรค์กับมหาอำนาจตะวันตก ผ่านวิธีการทางการทูตที่ชาญฉลาด โดยไม่ต้องเสียอธิปไตย พระองค์ทรงใช้เวลาด้วยการสร้างฐานพระราชอำนาจด้วยการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และทดลองการเริ่มต้นสิ่งใหม่ๆ ภายในพระราชวังของพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นการปรับแบบเสื้อผ้าให้ทันสมัยขึ้น ส่งเสริมให้พระอนุชาศึกษาตามแนวตะวันตก รับคนรุ่นใหม่ที่มีแนวคิดเดียวกับพระองค์เข้ามาในราชสำนัก

มากขึ้น สำหรับพระองค์เอง ทรงศึกษาระบบการปกครองแบบชาติอาณานิคมยุโรป ระหว่างเสด็จประพาสเกาะชวา มลายู พม่าและอินเดีย ซึ่งตกเป็นอาณานิคมของ ฮอลแลนด์และอังกฤษ

พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการบริหารประเทศ ทรงนำข้อคิดเห็นจากการเสด็จประพาสต่างบ้านต่างเมือง นำระบอบการปกครองส่วนดีของเขามาปรับปรุงแก้ไข ให้เป็นระบอบการปกครองของไทย เพื่อให้ทันสมัยเจริญก้าวหน้า ให้ทันสภาวะเหตุการณ์บ้านเมือง พระองค์จึงทรงปรับปรุงแก้ไขเสียใหม่ให้เหมาะสม นำพาสยามประเทศให้ก้าวสู่ความเป็นอารยะมากมาย ทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปในทุกด้าน ซึ่งได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการทหารและตำรวจ ด้านการทนายบ้านเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านการต่างประเทศ ด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรมและประเพณี ด้านศิลปกรรมและวรรณกรรม ด้านศาสนา ฯลฯ

พระองค์สามารถปฏิรูปในด้านต่างๆเหล่านี้ได้สำเร็จ เนื่องจากพระองค์มีพระปรีชาสามารถ เฉลียวฉลาด และรู้จักเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับการดำเนินงานต่างๆ และจะคอยติดตามผลงานอยู่เสมอ ทรงมีพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ ขุนนาง และที่ปรึกษาชาวต่างประเทศหลายพระองค์จำนวนมากมาย ซึ่งเป็นการสำคัญในการดำเนินงานเพื่อบ้านเมืองอย่างเต็มความสามารถ ทุกพระองค์ล้วนมีความจงรักภักดีต่อเบื้องพระยุคลบาททั้งสิ้น เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสดูแลด้านศาสนา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ดูแลด้านศิลปะ สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการดูแลงานด้านต่างประเทศ และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพดูแลงานด้านมหาดไทย ซึ่งทั้งสองพระองค์นี้นับเป็นเสนาบดีคู่ใจของรัชกาลที่ 5 ที่ช่วยสร้างความเจริญในด้านต่างๆให้แก่ประเทศไทย

นอกจากนี้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่งที่ดำรงมั่นอยู่ในธรรมอย่างไม่คลาดเคลื่อน ทรงปกครองดูแลพสกนิกรของพระองค์ให้ได้รับความร่มเย็นด้วยทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมสำหรับพระราชา 10 ประการได้อย่างสมบูรณ์โดยพระองค์ได้นำหลักธรรมเหล่านี้มาปฏิบัติในพระราชกรณียกิจต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองและการบริหาร ราษฎรจึงเสื่อมใสในพระบรมโพธิสมภารและพระมหากษัตริย์คุณ ทำให้พระองค์เป็นที่เคารพสักการะและรักใคร่ของประชาชนชาวไทย ทำให้ชาติไทยเจริญ

ก้าวหน้า เหล่าอาณาประชาราษฎร์ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน ชาวไทยทั้งหลายจึงพากันถวายนามให้แก่พระองค์ว่า “พระปิยมหาราช” ซึ่งหมายถึง พระราชาผู้ยิ่งใหญ่อันเป็นที่รักของราษฎร นอกจากนี้ยังมีโคลงขอพระเกียรติคุณของพระองค์ไว้ ดังความว่า

บารมีพระมากพัน	รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม	ถ่องแท้
บริสุทธิคุณตะวัน	ส่องโลก ไชร์แท้
ทวยราษฎร์รักบาทแม่	ยิ่งด้วยปีติรุ่งศรี

คุณูปการที่พระองค์ทำเพื่อประเทศชาติมาจนานั้น พลกนิกรชาวไทยจึงต่างพร้อมใจกันบริจาคเงิน เพื่อสร้างพระบรมรูปทรงม้าสูงสง่า ณ ลานหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นมหาปิยราชานุสาวรีย์ เพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึงพระเกียรติคุณของ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นสัญลักษณ์แห่งความรุ่งโรจน์ในประวัติศาสตร์แดนสยาม ครั้นเมื่อสิ้นรัชกาลแล้วได้มีการกำหนดวันชมนุมถวายบังคมพระบรมรูปเป็นงานนักขัตฤกษ์ประจำปีของพลกนิกรผู้มีความระลึกถึงมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้ในเรื่องบทบาทความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรัสถึงรูปแบบของพระมหากษัตริย์ไทยว่า ควรเป็นไปตามแบบราชาในอุดมคติคือพระราม พระองค์จึงทรงถวายพระนามแก่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ครองราชย์ก่อนพระองค์ว่า พระราม และธรรมเนียมนี้ได้สืบทอดจากพระองค์มาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ได้ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมคุณพระราม และด้วยพระบารมีของพระองค์ ประชาราษฎรจึงมีความสุขแตกต่างจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก หรือประสบภัยคอมมิวนิสต์และการแย่งชิงอำนาจกันจนบ้านแตกสาแหรกขาด ต้องลี้ภัยมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทยแม้ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีแนวคิดและข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในด้านภาพลักษณ์และบทบาทความเป็นผู้นำของตัวละครอื่นๆในเรื่องราวรามเกียรติ์ นอกเหนือไปจากพระราม ซึ่งได้ถ่ายทอดออกมาในงานวรรณกรรม เพื่อให้คนไทยทราบว่าสังคมไทยในสมัยก่อนมีความเชื่อและความต้องการผู้นำที่มีลักษณะและคุณสมบัติอย่างไร เช่น ทศกัณฐ์ พระพรต พระลักษมณ์ และหนุมาน เป็นต้น ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพการเมืองการปกครองในยุคสมัยนั้นได้ และนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์โลกในปัจจุบัน

2. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทความเป็นผู้นำของพระรามและทศกัณฐ์ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร จะเป็นการสะท้อนภาพผู้นำที่เป็นแบบอย่างทั้งในทางที่ดีและไม่ดี เนื่องจากตัวละครในเรื่องเป็นการจำลองภาพมนุษย์ออกมา ทำให้มีความเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่มีทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว มีทั้งความสมบูรณ์และความบกพร่อง ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างมาก

3. การทำความเข้าใจแนวความคิดและปรากฏการณ์ทางการเมืองในวรรณกรรมได้อย่างเป็นระบบมากขึ้นนั้น ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทความเป็นผู้นำของตัวละครเด่นๆในเรื่องราวรามเกียรติ์ เช่น พระรามกับตัวละครหลักในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ หรืออาจเปรียบเทียบบทบาทของผู้นำในวรรณกรรมเรื่องอื่น 2 เรื่องเพื่อให้เห็นชัดเจนขึ้น